

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kościół prawosławny na Cyprze jako przywódca religijny i polityczny Greków cypryjskich: mit czy rzeczywistość?

Author: Renata Jankowska

Citation style Jankowska Renata. (2012). Kościół prawosławny na Cyprze jako przywódca religijny i polityczny Greków cypryjskich: mit czy rzeczywistość? W: J. Wódz (red.), "O pożytkach z badań z dziedziny socjologii i antropologii polityki : próby refleksji" (S. 77-90). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Renata Jankowska

Kościół prawosławny na Cyprze jako przywódca religijny i polityczny Greków cypryjskich: mit czy rzeczywistość?

Wprowadzenie

Od najdawniejszych czasów Kościół odgrywał ważną rolę przywódcy narodów, zwłaszcza w narodach ciemionych, próbujących zrzucić obce jarzmo. W okresie wojen, zaborów, najazdów społeczeństwa uciekały się do Kościoła, który był ważną ostoją zniewolonych ludów. Kościół niejednokrotnie był zarówno przywódcą duchowym, jak i politycznym narodów. Tak silny związek Kościoła z narodem zaobserwować można zwłaszcza w Kościele prawosławnym, w którym istnieje swoista „symbioza z ludem” (E. GUERRIERO, M. IMPAGLIAZZO, red., 2006: 80). Pełnienie podwójnej roli, politycznej i duchowej, przez Kościół prawosławny ma swój początek już w okresie podbojów świata chrześcijańskiego przez imperium osmańskie. Warto zauważyć, że podbicie Konstantynopola w 1453 roku nie oznaczało bezpośrednio narzucenia chrześcijanom islamu. Jak pisze Kallistos WARE: „Muzułmanie w XV wieku byli o wiele bardziej tolerancyjni wobec chrześcijaństwa niż zachodni chrześcijanie względem siebie w czasie reformacji oraz w wieku XVII. [...] Zgodnie z muzułmańskim nauczaniem, chrześcijanie nie powinni być poddawani żadnym prześladowaniom, ale mogą bez przeszkód dalej przestrzegać zasad swej wiary, pod warunkiem że pokornie poddadzą się władzy islamu” (2002: 99). Tak samo zauważa Jan Reyman, iż Osmanie pozostawiali wiele swobody, a nawet autonomii wewnątrz gmin religijnych na podbitych przez imperium ziemiach.

„W epoce, kiedy w Europie panowała zasada *cuius regio – eius religio* i zmuszano poddanych do przyjmowania religii panującego, w Turcji funkcjonowały liczne gminy chrześcijańskie, żydowskie, karaimskie” (J. REYCHMAN, 1962: 71).

Po zdobyciu Konstantynopola wykształciła się podwójna rola przywódców religijnych, którzy – za przyzwoleniem sułtana – pełnili również rolę przywódców narodowych (politycznych). Nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż biskupi zajmowali się wtedy sprawami państwowymi, patriarcha zaś był przywódcą zarówno duchowym, jak i etnarchą, czyli przywódcą narodu (K. WARE, 2002: 100). W rzeczywistości chrześcijanie nie posiadali jednak równych praw z muzułmanami, stanowili w pewnym sensie „drugą kategorię”, o czym świadczy chociażby konieczność płacenia wysokich podatków.

Celem artykułu jest próba ukazania roli Kościoła prawosławnego na Cyprze jako przywódcy duchowego oraz politycznego, jego szczególnego znaczenia w okresie walki o wyzwolenie spod dominacji Wielkiej Brytanii i uzyskanie niepodległości.

Rozważania skoncentrują się wokół dwóch kwestii. Pierwsza z nich dotyczy będzie funkcjonowania Kościoła prawosławnego na Cyprze w okresie imperium osmańskiego oraz włączenia się Kościoła w walkę o niepodległość wyspy.

Część druga poświęcona zostanie działalności Kościoła w okresie od uzyskania niepodległości w 1960 roku do czasów obecnych, ze szczególnym uwzględnieniem roli jednego z czołowych przedstawicieli Kościoła, arcybiskupa Makariosa III, przywódcy religijnego Cypryjczyków greckich oraz pierwszego prezydenta niepodległej Republiki Cypryjskiej.

Powstanie i organizacja Kościoła prawosławnego na Cyprze

Prawosławie jest na Cyprze religią dominującą, przy czym należy podkreślić, iż ludność pochodzenia greckiego, a zatem ludność, która wyznaniowo będzie związana z Kościołem prawosławnym, stanowi ponad 80% ogółu mieszkańców Cypru. Ludność pochodzenia tureckiego stanowi około 11% ludności, w większości są to wyznawcy islamu. *Konstytucja Republiki Cypryjskiej* przyznaje status oficjalny Kościołowi prawosławnemu oraz wspólnocie muzułmańskiej, przy czym, zgodnie z artykułem 18 konstytucji, na Cyprze obowiązuje zasada równości wszystkich religii oraz zakaz dyskryminacji. Oprócz prawosławia i is-

lamu na Cyprze występują trzy inne religie: Kościół ormiański, Kościół maronicki oraz Kościół katolicki.

Według danych spisu powszechnego z 2001 roku, 93,93% Cypryjczyków zamieszkujących Republikę Cypryjską należało do Kościoła prawosławnego, katolicy wyznania rzymskiego stanowili 1,73%, maronici 0,7%, Ormianie zaś 0,29% (Republic of Cyprus, 2001).

Warto wspomnieć, iż artykuły 2 i 3 *Konstytucji Republiki Cypryjskiej* z 1960 roku definiowały „grupę religijną”. Składała się ona z osób, wyznających tę samą religię, w liczbie powyżej 1 000 osób, z czego minimum 500 osób musiało być obywatelami Cypru.

Wspólnota ormiańska

Początki wspólnoty ormiańskiej sięgają VI wieku, kiedy około 10 tysięcy Ormian przybyło na wyspę jako najemni żołnierze. W późniejszym okresie (głównie XIV wiek) wielu Ormian znalazło na Cyprze schronienie przed najazdami Arabów. W okresie dominacji brytyjskiej wyspę zamieszkiwała nieliczna wspólnota ormiańska, przede wszystkim w okolicach Larnaki i Nikozji. Cypr stał się na nowo miejscem schronienia Ormian w okresie osmańskich represji wobec tej grupy ludności. Po represjach w 1915 roku wielu Ormian wyemigrowało jednak do Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Obecnie grupa Ormian zamieszkująca Cypr to przede wszystkim potomkowie tych, którzy przybyli na Cypr w okresie ludobójstwa. W 2004 roku stanowili około 0,3% ludności. Po zamachu stanu w 1974 roku Ormianie, którzy zamieszkiwali w większości turecką część Nikozji, przenieśli się do części południowej (części greckiej). Jurysdykcję nad Apostolskim Kościołem Ormiańskim na Cyprze sprawuje Katolikosat z siedzibą w Antelias (Liban).

Wspólnota katolików obrządku łacińskiego

Początki wspólnoty katolików obrządku łacińskiego związane są z panowaniem dynastii Luisignan (od XII do XV wieku) oraz Republiki Weneckiej (od XV do XVI wieku). Na mocy Bulli papieża Celestyna III z 1196 roku Kościół katolicki (obrzędki łacińskiego) był głównym Kościołem na Cyprze. Sytuacja ta zmieniła się wraz z podbiciem wyspy przez imperium osmańskie w 1571 roku, kiedy „przywrócono” władzę Kościoła prawosławnego i zakazano wyznania rzymskokatolickiego na wyspie. Według danych statystycznych z 2004 roku, wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego stanowią 0,1% społeczności Cypryjczyków greckich.

Wspólnota maronitów

Wspólnota maronitów została założona w VIII wieku i, podobnie jak w przypadku Ormian, związana była z ucieczką maronitów głównie z Syrii i Palestyny na Cypr w poszukiwaniu schronienia przed muzułmanami. W okresie panowania osmańskiego część maronitów przeniosła się do Libanu, część na Malte, pewna grupa maronitów nawróciła się również na islam. Ze względu na bliskość wiary z chrześcijanami obrządku łacińskiego nastąpiło zbliżenie tych dwóch grup religijnych. Po zamachu stanu maronici przenieśli się w większości na południe wyspy. Istnieją jednak w strefie tureckiej (na północy) cztery miasta maronickie: Kormakiti, Asomatos, Agia Marina i Karpasia (*Minorités religieuses: Chypre*. www.eurel.info/FR/index.php?RuBintialeSS=Religion%20et%20soci%E9t%E9&intrubrique=Minorit%E9s%20religieuses&pais=55&rubrique=488&nompais=Chypre).

Autokefaliczny Kościół Prawosławny na Cyprze

Cechą charakterystyczną Kościoła prawosławnego jest autokefalia. Słowo to oznacza niezależność kościoła lokalnego. Wyraz „autokefalia” pochodzi od greckich słów: *autos*, oznaczającego ‘sam’ i *kefale*, oznaczającego ‘głowa’ i jest „formą ustrojową Kościoła, polegającą na pełnej jego niezależności i odrębności od innych Kościołów leżących poza granicami kraju w zakresie organizacji, hierarchii, zwyczajów, prawodawstwa itp.” (D. Wysocka, 2005). Obecnie istnieje 15 Kościołów autokefalicznych: 4 starożytne patriarchaty: w Konstantynopolu, Aleksandrii, Antiochii, Jerozolimie oraz Kościoły: rosyjski, gruziński, serbski, rumuński, bułgarski, cypryjski, grecki, albański, amerykański, Czech i Słowacji oraz Kościół prawosławny w Polsce. Kościoły autokefaliczne zarządzane są przez patriarchów, metropolitów oraz arcybiskupów.

Kościół na Cyprze jest autokefalicznym Kościołem od roku 431 (sobór w Efezie). Na czele Kościoła na Cyprze stoi arcybiskup. Od 2006 roku zwierzchnikiem cypryjskiego Kościoła prawosławnego jest arcybiskup Chryzostom, noszący tytuł arcybiskupa Nowej Justyniany i całego Cypru. Warto wspomnieć, iż za pierwszego arcybiskupa Cypru uważany jest święty Barnaba, który miał pochodzić z Salamin, starożytnego portu cypryjskiego. W świecie chrześcijańskim znany jest ważny wkład Barnaby, towarzysza św. Pawła i św. Marka, w działalność misyjną. Barnaba miał zginąć w rodzinnej Salaminie ukamienowany przez Żydów, a jego grób odnaleziony został w 477 roku. Za czasów cesarza Zenona Kościół na Cyprze uniezależnił się od patriarchatu w Antiochii i otrzymał między

innymi prawo wyświęcania biskupów. Za zgodą tegoż samego cesarza Zenona, arcybiskup Cypru (początkowo zwierzchnikiem Kościoła na Cyprze był najstarszy z biskupów lub biskup najlepiej znający święte pisma) mógł być odziany w purpurę, zamiast laski biskupiej posiadał laskę ze złotym jabłkiem, mógł podpisywać się czerwonym atramentem oraz zwracano się do niego „Jego Świątobliwość” (L. De MAS LATRIE, 1879: 75 i n.).

Początkowo na Cyprze istniało 14 biskupstw. W XII wieku ich liczba została zredukowana do czterech. W 2002 roku Kościół liczył 450 parafii, 550 kapłanów oraz 16 monasterów (K. WARE, 2002: 152). Kościół prawosławny na Cyprze posiada osobowość prawa publicznego, a konstytucja przyznaje mu wiele kompetencji. Autokefaliczny Kościół Prawosławny na Cyprze posiada wyłączne prawo regulowania i administrowania swoich wewnętrznych spraw, dysponowania swoim mieniem zgodnie ze Świętymi Kanonami i obowiązującą Kartą. Cypryjczycy greccy, wchodzący w skład Izby Reprezentantów, nie mogą podejmować decyzji, które są niezgodne z tymi prawami.

Kościół na Cyprze w okresie panowania osmańskiego

Panowanie imperium osmańskiego rozpoczęło się w 1571 roku i trwało nieprzerwanie przez 300 lat. Nadejście Osmanów oznaczało dla Kościoła prawosławnego na Cyprze zrzucenie jarzma łacinników, jako że wcześniej Cypr należał do Republiki Weneckiej, której ludność wyznawała chrześcijaństwo obrządku łacińskiego. Na mocy ogłoszonego w 1571 roku dokumentu (firmanu), wyspę mogła zamieszkiwać tylko ludność, która wyznawała chrześcijaństwo obrządku wschodniego oraz islam, co oznaczało dla ludności wyznającej inną religię konieczność zmiany wyznania lub opuszczenie Cypru (A. ADAMCZYK, 2002: 27). Jak wspomniane zostało już wcześniej, muzułmanie pozwalali podbitej ludności na szereg ustępstw, dzięki czemu imperium nie było postrzegane bezpośrednio jako zagrożenie dla prawosławnych Cypryjczyków. Administracja turecka opierała się na systemie milletów, oznaczających gminę religijną i cieszącą się stosunkowo dużą autonomią. Muzułmanie byli grupą wyznaniową uprzywilejowaną. Cypryjczycy, którzy przyjęli islam, korzystali z tych samych praw co pozostali muzułmanie.

Greccy wyznawcy prawosławia skupieni byli wokół przywódcy Kościoła, który za zgodą samych Turków pełnił rolę etnarchy, przywódcy całego narodu cypryjskiego. Jak twierdził Zenon Rosides, długowieczną tradycją greckiej ludności jest spoglądać zawsze w stronę Kościoła, aby w czasach obcej okupacji wyłonił przywódcę do walki o wyzwolenie narodowe.

Na Cyprze, gdzie arcybiskup jest wybierany przez wszystkich prawosławnych chrześcijan jednocześnie jako etnarcha, ma on podwójne prawo i podwójny obowiązek przewodzić narodowi w walce o niepodległość. Greckie *ethnos* znaczy mianowicie naród, a *arche* – władzę. Arcybiskup Cypru i jego etnarcha jest więc prawowitym, bo wybieralnym przywódcą swoich wyznawców. Sytuacja zmieniła się radykalnie na początku XIX wieku. Represje tureckie na Kościele prawosławnym na Cyprze związane były z pierwszymi buntami Cypryjczyków greckich przeciw imperium. Trzeba podkreślić, że nie bez znaczenia były wpływy greckie na budzący się ruch niepodległościowy. Był to okres, kiedy na Peloponezie wybuchła wojna o niepodległość Grecji, a Turcy spodziewali się podobnego wybuchu na Cyprze, ponieważ społeczność grecka zamieszkująca Cypr niejednokrotnie odwoływała się do swoich greckich korzeni.

W 1821 roku aresztowany został arcybiskup Kyprianos, pomimo iż wystosował do Cypryjczyków list nawołujący do zachowania spokoju. Wraz z arcybiskupem aresztowanych zostało trzech biskupów. Kyprianos został powieszony 9.07.1821 roku w Nikozji, dobra Kościoła zostały skonfiskowane, a sam Kościół stracił pozycję, która wcześniej została mu przyznana przez imperium. Oznaczało to, z jednej strony, utratę wcześniejszych przywilejów, z drugiej zaś strony, potwierdzało tylko rolę, jaką odgrywał Kościół prawosławny, jako że imperium za wszelką cenę chciało go zniszczyć. Kościół odtąd rósł w siłę, stając się przywódcą narodu, ale też przywódcą w walce narodowowyzwoleńczej, której celem przez następne lata będzie *enosis*, czyli unia z Grecją.

Artur Hajnicz w książce zatytułowanej *Wyspa Afrodyty* przedstawił główne siły polityczne, które powstały w okresie międzywojennym, a które zaangażowały się następnie w walkę narodowowyzwoleńczą. Na pierwszym miejscu wymienił Autokefaliczny Kościół Cypryjski (A. HAJNICZ, 1960: 50). Zważając na burzliwe dzieje Cypru, Kościół prawosławny niejednokrotnie angażował się po stronie społeczeństwa cypryjskiego, by walczyć z obcym najeźdźcą. Czasem Kościół prawosławny na Cyprze jest postrzegany wręcz jako jedyna siła polityczna, która istniała w latach pięćdziesiątych (S. AKGÖNÜL, 2005: 86).

Podczas dominacji tureckiej, w latach 1571–1878, Kościół na Cyprze stał się siłą wyzwolenczą narodu cypryjskiego. Analizując okres panowania osmańskiego, należy podkreślić kilka bardzo istotnych kwestii.

Panowanie osmańskie zakończyło się w 1878 roku, kiedy to Wielka Brytania, na mocy sekretnego traktatu z 4.06.1878 roku, w zamian za obietnice pomocy imperium osmańskiemu otrzymała pozwolenie na zajęcie Cypru. Wielka Brytania ustanowiła „administrację prowizoryczną” na Cyprze, który był ważną bazą morską na drodze do Indii, sułtan zaś pozostawał nadal suwerenem Cypru (G. TENEKIDES, 1960: 140). W 1914 roku

Wielka Brytania oświadczyła, iż z powodu bycia w stanie wojny z Turcją traktat jest nieważny, jednakże dopiero 1.05.1925 roku nastąpiło oficjalne oświadczenie, iż Cypr jest kolonią Korony Brytyjskiej.

Autokefaliczny Kościół Cypryjski w walce o zrzucenie jarzma brytyjskiego a dążenia do *enosis*

Kiedy w 1821 roku w Grecji wybuchła wojna niepodległościowa, ludność pochodzenia greckiego zadeklarowała chęć przyłączenia Cypru do Grecji, powołując się na wspomniane już korzenie greckie. W październiku 1878 roku Kapodistrias zwrócił się nawet z taką propozycją do Anglii, Francji oraz Rosji, które jednak nie wyraziły chęci, by Cypr stał się częścią Grecji. W 1915 roku Wielka Brytania zaproponowała oddanie Cypru Grecji w zamian za to ta ostatnia miała zagwarantować pomoc wojskową Serbii, propozycja jednak nie została przyjęta (G. TENEKIDES, 1960: 140).

Kościół silnie związany był z ideą *enosis*, podtrzymując nadzieję Cypryjczyków na zjednoczenie z Grecją. W obliczu braku akceptacji *enosis* przez Brytyjczyków biskup Nikodimos zwrócił się w 1931 roku z odezwą: „53 lata angielskie okupacji przekonały nas, że narody uciskane nie mogą się wyzwolić za pomocą próśb, żebrania i apelowania do uczuć tyranów [...] jedynym ratunkiem jest wyzwolenie narodowe przez połączenie się z Matką – Grecją. [...] Wznieśmy sztandar *enosis* i skupieni wokół niego, dążmy do wyzwolenia narodowego” (A. FAULDS, ed., 1988: 4). A zatem Kościół prawosławny na Cyprze nie pozostawał obojętny na pragnienia swych wiernych. O wielkim zaangażowaniu Kościoła prawosławnego na Cyprze w walkę o *enosis* świadczy również zorganizowanie na Cyprze (wśród Cypryjczyków greckich) referendum, które odbyło się 15.01.1950 roku, a dotyczyło właśnie *enosis*. 95,7% Cypryjczyków biorących udział w referendum opowiedziało się za połączeniem Cypru z Grecją.

Arcybiskup Makariosa, pierwszy prezydent Republiki Cypryjskiej – przywódca religijny i polityczny Cypryjczyków greckich

20.10.1950 roku Mihalīs Christodoulou Mouskos został wybrany na arcybiskupa i przybrał imię Makarios III. Jest znany jako jeden z najważniejszych przedstawicieli Autokefalicznego Kościoła Cypryjskiego, pełniąc zarazem funkcję przywódcy politycznego Cypryjczyków, gdyż to właśnie Makarios III został wybrany na pierwszego prezydenta niepodległego Cypru.

Arcybiskup Makarios III, niezwykle zaangażowany w walkę o wyzwolenie Cypru spod jarzma brytyjskiego, urzeczywistnił marzenia wielu Cypryjczyków, jakim było niepodległe państwo cypryjskie. Makarios zaistniał na scenie politycznej Cypru przede wszystkim jako zwolennik *enosis*. Podczas ceremonii objęcia urzędu złożył przysięgę, że nigdy nie zawaha się nad polityką integracji Cypru z „matką Grecją” (S. AKGÖNÜL, 2005: 86).

Początkowo zaangażowany w ruch *enosis* usiłował umiędzynarodowić problem cypryjski. Już na początku objęcia swojej funkcji, w 1951 roku, wystosował list do Organizacji Narodów Zjednoczonych, by zwrócić uwagę świata na coraz bardziej złożoną sytuację na Cyprze. Dwa lata później, w 1953 roku, czynił zabiegi, by sprawa Cypru została rozpatrzona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych. Niejednokrotnie zwracał się do rządu greckiego z prośbą o interwencję w sprawie Cypru.

Nadaremne próby realizacji *enosis*, wspierane przez organizację zbrojną EOKA (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston, Narodowa Organizacja Bojowników Cypru), doprowadziły do ogłoszenia stanu wyjątkowego na Cyprze (listopad 1955 roku), a także do zesłania Makariosa III w 1956 roku na Seszele za wspieranie działań EOKA; gdzie arcybiskup przebywał do 28.03.1957 roku. Zesłanie Makariosa było dla Cypryjczyków greckich równoznaczne z pozbawieniem ich przywódcy, toteż kiedy kilka miesięcy później szef EOKA zaproponował zawieszenie broni, sugerował jednak, iż rozmowy mogą być prowadzone z Gubernatorem tylko przez Makariosa (G. TENEKIDES, 1960: 147). Podobna sytuacja miała miejsce w lipcu 1956 roku. Biskup Kition, który zastępował Makariosa III, arcybiskupa i etnarchę, odrzucił negocjacje z Brytyjczykami ze względu na nieobecność Makariosa III, który przebywał na wygnaniu. Świadczy to o tym, jak wielką rolę polityczną odgrywał arcybiskup Makarios.

Rozwiązanie problemu cypryjskiego było dla Makariosa III jednoznaczne z przyznaniem prawa do samostanowienia. Możliwość taka nie

została zanegowana przez Brytyjczyków, jednakże ograniczano się zwykle do obietnic (jak na przykład podczas rozmów Makariosa z Hardingiem, który zapewniał, iż Brytyjczycy uznają prawo do samostanowienia narodu cypryjskiego, ale nie mogą tego ustanowić). Pod koniec lat 50. Brytyjczycy zdawali sobie sprawę, iż zabiegi Makariosa III wokół uczynienia z Cypru problemu międzynarodowego, sprawiły, że zainteresowanie wyspą było coraz większe. Plany Brytyjczyków wobec Cypru nie obejmowały przyznania niepodległości ani też zmiany statusu wyspy. Przedstawiane były raczej doraźne rozwiązania, z sugestią, iż na Cyprze zostaną utrzymane wpływy brytyjskie. Plan premiera brytyjskiego Harolda Macmillana zakładał utworzenie trójdominium brytyjsko-grecko-tureckiego (A. ADAMCZYK, 2002: 152), co świadczy o tym, iż Wielka Brytania nie zamierzała pozostawić swej kolonii, liczyła się jednak z rosnącym zainteresowaniem Cyprzem przez Grecję i Turcję, co w konsekwencji mogło doprowadzić do zmiany statusu wyspy. Proponowane przez Brytyjczyków plany dotyczące rozwiązania „kwestii cypryjskiej” nie spełniały jednak oczekiwań Makariosa III, który konsekwentnie je odrzucał.

Rozwiązaniem dla Cypru mogła być realizacja idei *enosis*, co oczywiście było nieprzychylnie postrzegane przez Turków, którzy jako przeciwwagę do *enosis* lansowali ideę *taksim*, czyli plan podziału wyspy na część grecką i część turecką. Rosnące zaangażowanie Grecji i Turcji w rozwiązanie problemu Cypru doprowadziło do szeregu spotkań pomiędzy przedstawicielami obu krajów. Ich zwieńczeniem była decyzja o przyznaniu wyspie niepodległości i utworzeniu Republiki Cypryjskiej, podjęta podczas konferencji w Zurychu w lutym 1959 roku i potwierdzona następnie podczas konferencji w Londynie (w lutym tego samego roku).

Makarios spotkał się z premierem Karamanlisem, który przedstawił arcybiskupowi ustalenia, podjęte w Zurychu. Arcybiskup Makarios wyraził akceptację, choć początkowo zakwestionował traktaty, a zwłaszcza kilka kwestii, które mogły mieć negatywny wpływ na przyszłą politykę wewnętrzną Cypru. Należały do nich między innymi prawo weta prezydenta i wiceprezydenta dotyczące polityki zagranicznej, podział stanowisk w administracji (podział ten został ustanowiony na podstawie proporcjonalnej liczby ludności: 70% stanowisk przeznaczonych dla Cypryjczyków greckich i 30% dla Cypryjczyków tureckich) oraz dwa traktaty: traktat gwarancyjny (który miał być podpisany z jednej strony przez Cypr, z drugiej zaś przez Grecję, Turcję i Wielką Brytanię) oraz traktat o sojuszu (podpisany przez Grecję, Turcję i Cypr), mający na celu obronę Cypru, a co z tym związane – ustanawiający obecność wojsk greckich i tureckich na wyspie.

Makarios z obawy o całkowite zerwanie rozmów podpisał 19.02.1959 roku dokumenty, a następnie przystąpiono do opracowania konstytucji.

13.12.1959 roku Makarios III został wybrany na pierwszego prezydenta (uzyskując 68% poparcia Cypryjczyków greckich, gdyż prezydent, zgodnie z konstytucją, wybierany jest przez społeczność grecką z tejże społeczności, zaś wiceprezydent przez społeczność turecką, do której musi należeć kandydat), 16.08.1960 roku powołana została do życia niepodległa Republika Cypryjska. Makarios pełnił obowiązki prezydenta Republiki do swojej śmierci, czyli do 1977 roku. Warto wspomnieć, iż w wyborach prezydenckich w 1968 roku uzyskał aż 97% poparcia. Arcybiskup starał się prowadzić politykę niezaangażowania, dążąc jednocześnie do uzyskania pełnej niezależności Cypru przy znaczącym poparciu społeczeństwa cypryjskiego (Cypryjczyków greckich).

Należy podkreślić, iż Makarios już w 1958 roku zaczął odchodzić od *enosis*, co w sposób oczywisty wpłynęło na pogorszenie relacji z Grecją. Podczas debaty parlamentarnej w listopadzie 1964 roku J.A. Papandreou oświadczył, iż „celem polityki greckiej jest, aby Cypr połączył się z Grecją, a nie, żeby Grecja przyłączyła się do Cypru”. Warto przytoczyć również słowa Papandreou, które padły podczas spotkania ze studentami na Uniwersytecie w Salonikach w 1965 roku: „Być może niektórzy mają obawy, że Cypr straci swą wewnętrzną siłę ze względu na zjednoczenie z Grecją. [...] Historyczne przeznaczenie Cypru po zjednoczeniu będzie ogromne. Przeznaczeniem Cypru po zjednoczeniu jest kontynuacja (za pomocą pokojowych środków) marszu Aleksandra Wielkiego w kierunku Wschodu”. Makarios z kolei oświadczył, iż jest i zawsze będzie zwolennikiem *enosis*. Muszą jednak zostać spełnione trzy warunki, aby *enosis* zostało zaakceptowane. Po pierwsze, całkowita niezależność i prawo do samostanowienia. Kolejnym warunkiem była ewakuacja obcych wojsk (w tym również greckich) oraz likwidacja baz wojskowych. Na mocy traktatu o sojuszu z 1959 roku pomiędzy Cyprem, Grecją i Turcją, na Cyprze zostały utworzone oddziały, tzw. trójstronne siły zbrojne, w skład których wchodziło 950 greckich i 650 tureckich żołnierzy. Ostatnim warunkiem była demilitaryzacja wyspy (D. KILSIKIS, 1965: 283–285).

Odejście Makariosa III od *enosis* w formie proponowanej między innymi przez Grivasa, tradycyjnego nacjonalistę, a zatem ustanowienie Cypru jako części Grecji, sprawiło, iż stawał się coraz bardziej niewygodny. Grecja była mocno zaangażowana w politykę Cypru, co zresztą było widoczne w grudniu 1963 roku, kiedy prezydent Makarios zaproponował trzynaście poprawek do konstytucji, aby usprawnić system narzucony w Londynie i Zurychu. Poprawki zostały odrzucone głównie przez Ankarę, a rosnący konflikt pomiędzy społecznością grecką i turecką na Cyprze o mało co nie doprowadził do wojny pomiędzy dwoma państwami członkowskimi NATO, Grecją i Turcją.

Warto dodać, iż sytuacja była na tyle niebezpieczna, że Organizacja Narodów Zjednoczonych, mocą rezolucji Rady Bezpieczeństwa, zdecydowała 4.03.1964 roku o wysłaniu sił wojskowych (UNFICYP) na wyspę. Trzeba podkreślić, że przebywają one na Cyprze do dziś.

Junta wojskowa, która przejęła władzę w Atenach, nie ukrywała rosnącego niezadowolenia z polityki Makariosa III, przedstawiając negatywny obraz arcybiskupa i jego rządu, krytykując politykę, dzięki której „Cypr stanie się Kubą Morza Śródziemnego” (P. MODINOS, 1978: 551). A ponieważ Makarios stał się główną przeszkodą *enosis*, podjęta została próba wyeliminowania go ze sceny politycznej. 15.07.1974 roku „czarni pułkownicy” dokonują nieudanego zamachu stanu na prezydenta Cypru. Zamach stanu był okazją dla Turcji, by interweniować poprzez wysłanie swoich wojsk na wyspę celem obrony ludności pochodzenia tureckiego. Konsekwencją zamachu stanu był podział wyspy.

Makarios III pełnił funkcję prezydenta Republiki Cypru aż do swojej śmierci w 1977 roku, jednak ostatni okres jego rządów był bardzo trudny. W moim przekonaniu, Makarios III zdawał sobie sprawę, iż stworzenie silnego państwa, w którym ludność tworzą dwie tak różne społeczności, jest rzeczą niezwykle trudną. Starał się jednak za wszelką cenę dążyć do utrzymania niepodległości, by społeczności cypryjskie mogły same o sobie stanowić. Próby te zostały jednak przekreślone w 1974 roku, kiedy nastąpiło rozdzielenie społeczności greckiej od tureckiej, kiedy utworzono dwie strefy: na południu strefę grecką zamieszkiwaną przez Cypryjczyków greckich, na północy zaś strefę turecką, z ludnością pochodzenia tureckiego.

Proklamowanie w 1975 roku Tureckiej Republiki Federalnej na północy wyspy pogłębiło rozdziewiek pomiędzy Cypryjczykami, którzy mieli zupełnie różne oczekiwania co do przyszłej formy państwa cypryjskiego. I choć Makarios III nigdy nie był autorytetem religijnym dla muzułmańskiej społeczności tureckiej, był ważnym przywódcą politycznym dla obu grup.

Autokefaliczny Kościół Prawosławny na Cyprze po zamachu stanu w 1974 roku

Po zamachu stanu w 1974 roku Cypr podzielony został „zieloną linią” na dwie części: północną, zamieszkiwaną głównie przez społeczność pochodzenia tureckiego, oraz część południową z przewa-

gą ludności pochodzenia greckiego. Zatem naturalne jest, iż północ związana będzie z islamem, południe zaś z prawosławiem. Turecką Republikę Cypru Północnego, obszar, który został utworzony przez społeczność turecką, zamieszkuje jednak niewielka część społeczności greckiej, zatem ortodoksyjnej. Kościół prawosławny jednak głównie koncentruje swą działalność przede wszystkim na południu, wśród ludności greckiej.

Problemem jest spuścizna sakralna północnej części wyspy. Po 1974 roku dokonywane były systematyczne zniszczenia dóbr Kościoła prawosławnego na północy. Kościoły były ograbiane z cennych dzieł sztuki sakralnej, które następnie zostały sprzedane, wiele cmentarzy prawosławnych zostało sprofanowanych. Większość kościołów prawosławnych została zamknięta lub zmieniła swoje pierwotne przeznaczenie, jak na przykład kościół św. Anastazji w Lapithos, który został zamieniony na bar, lub klasztor Panaghia Melandrynas, który stał się schronieniem dla owiec i kóz.

Na północy mieszka niewielka liczba Cypryjczyków pochodzenia greckiego, zatem wyznających prawosławie. Dla tej części społeczności Kościół prawosławny, jak za czasów imperium osmańskiego, pełni funkcję wybawcy i obrońcy kultury i tradycji greckiej (La LUMIERE du THABOR, 1994: 155 i n.). Kościół prawosławny na Cyprze wystosował skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, domagając się ochrony miejsc kultu na północy wyspy oraz poszanowania praw prawosławnych Cypryjczyków, podkreślając jednocześnie, iż celem nie są kwestie polityczne.

Warto wspomnieć, iż w marcu 2010 roku zwierzchnik Kościoła prawosławnego Cypru udał się z wizytą na północ wyspy, do części tureckiej. Była to pierwsza wizyta od czasu podziału Cypru w 1974 roku. W trakcie spotkania z przedstawicielami społeczności Cypryjczyków tureckich arcybiskup Chryzostom wyraził wolę i nadzieję na szybkie rozwiązanie „kwestii cypryjskiej”.

Podsumowanie

Podsumowując nasze rozważania, warto się zastanowić, jaką rolę odgrywa Kościół prawosławny na Cyprze w czasach obecnych. Niewątpliwie Kościół prawosławny pełni swą pierwotną rolę przywódcy duchowego dla Cypryjczyków wyznających prawosławie. Na ile zatem można uznawać Kościół ten za przywódcę politycznego? Od czasów arcybiskupa Makariosa III zwierzchnicy Kościoła prawosławnego na

Cyprze nie odgrywają już tak ważnej roli politycznej, jednakże nie można wykluczyć całkowicie wpływu polityki na funkcjonowanie Kościoła, biorąc pod uwagę chociażby ostatnie wybory zwierzchnika Kościoła prawosławnego na Cyprze. Kilkustopniowe wybory rozpoczęły się 24.09.2006 roku. Najpierw wszyscy obywatele prawosławni, którzy ukończyli 18 lat, wybierają 1 400 przedstawicieli (przedstawicielami mogą być zarówno osoby duchowne, jak i osoby świeckie), następnie zaś owi przedstawiciele wybierają 100 elektorów. Podczas wyborów w 2006 roku, wśród 100 elektorów znalazło się 14 biskupów, pomimo iż w synodzie uczestniczy tylko 9, jednakże prawo głosu przysługuje również hierarchom z kościołów języka greckiego. 100 elektorów wraz z 33 delegatami duchowieństwa dokonało wyboru nowego arcybiskupa. Wybór ten musiał zostać zatwierdzony przez Święty Synod Cypryjskiego Kościoła Prawosławnego. Taki system wyborów arcybiskupa pozwala na prowadzenie kampanii, a zatem na wprowadzenie elementu polityzacji Kościoła, który ma również prawo wypowiedzania się w sprawach politycznych, czy sympatyzowanie z ugrupowaniami politycznymi. Co więcej, Kościół na Cyprze posiada wiele dóbr ziemskich, udziały w bankach, co czyni z niego ważny podmiot sceny politycznej (*Cypr: Naród wybierze zwierzchnika Kościoła prawosławnego*. <http://info.wiara.pl/doc1161606.Cypr-Narocl-wyberze-zwierzchnika-Kosciola-prawoslawnego> [data dostępu: 5.03.2010]).

Trwające od wielu lat rozmowy na temat zjednoczenia wyspy są dla Kościoła prawosławnego doskonałą okazją do włączenia się w proces pojednania obu społeczności, zwłaszcza że rola przywódcy duchowego jest bardzo istotna dla społeczeństwa pochodzenia greckiego.

Literatura

- ADAMCZYK A., 2002: *Cypr. Dzieje polityczne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Dialog”.
- AKGÖNÜL S., 2005: *Le patriarcat grec orthodoxe de Constantinople : de l'isolement à l'internationalisation. 1923–2003*. Paris: Maisonneuve et Larose.
- BERTRAND G., 2004: *Le conflit helléno-turc : la confrontation des deux nationalisms à l'aube du XXIe siècle*. Paris: Maisonneuve & Larose.
- BOZDEMİR M., 2005: *La marche turque vers l'Europe*. Paris: Ed. Karthala.
- BRZEZIŃSKI A.M., 2002: *Grecja*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Chypre: l'Eglise orthodoxe poursuit la Turquie en justice*. Dostępne w Internecie: <http://www.bonnenouvelle.ch/20090330946/breves/chypre-l-eglise-orthodoxe-poursuit-la-turquie-en-justice.html> [data dostępu: 10.03.2010].

- Cypr: *Naród wybierze zwierzchnika Kościoła prawosławnego*. Dostępne w Internecie: <http://info.wiara.pl/doc/161606>. Cypr-Narod-wyberze-zwierzchnika-Kosciola-prawoslawnego [data dostępu: 5.03.2010].
- FAULDS A., ed., 1988: *Excerpta Cypria for today: A source book on the Cyprus problem*. Lefkosha: K. Rustem und Brother.
- FERNAU F.-W., 1972: *L'Eglise orientale et son prochain concile*. "Politique étrangère".
- GUERRIERO E., IMPAGLIAZZO M., red., 2006: *Najnowsza historia Kościoła: katolicy i kościoły chrześcijańskie w czasie pontyfikatu Jana Pawła II (1978–2005)*. Przedm. A. RICARDI, [tłum. J. PARTYKA]. Kraków: Wydawnictwo M.
- HAJNICZ A., 1960: *Wyspa Afrodyty*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Iskry”.
- JANKOWSKA R., 2009: *Konflikt społeczny na Cyprze. W: Między socjologią polityki a antropologią polityki*. Red. J. WÓDZ. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 56–68.
- KILSIKIS D., 1965: *Le conflit de Chypre*. „Revue française de science politique”. 15e année, no 2.
- KOLODNY E.Y., 1971: *Une communauté insulaire en Méditerranée orientale: les Turcs de Chypre*. „Revue de géographie de Lyon”, Vol. 46 no 1.
- La LUMIÈRE du THABOR, 1994: „Revue Internationale de théologie orthodoxe”, nr 39–40. Lausanne.
- De MAS LATRIE L., 1879: *L'île de Chypre : sa situation présente et ses souvenirs du Moyen Age*. Paris: Firmin-Didot.
- Minorités religieuses: Chypre* Dostępne w Internecie: www.eurel.info/FR/index.php?RuBintialeSS=Religion%20et%20soci%E9t%E9&intrubrique=Minorit%E9s%20religieuses&pais=55&rubrique=488&nompais=Chypre [data dostępu: 11.03.2010].
- MODINOS P., 1978: *Chypre : quatre années de souffrances*. „Politique étrangère”, no 5, s. 549–556.
- NITECKA-JAGIEŁO B., 1975: *Anatomia konfliktu*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony.
- Republic of Cyprys, 2001: *Population Census*. Vol 1: *General Demographic Characteristics*. Nicosia (Cyprus): Printing Office of the Republic of Cyprus, 2003.
- REYCHMAN J., 1962: *Dni świetności i klęski Turcji*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- ROMANIUK K., 2008: *Uczniowie i współpracownicy świętego Pawła*. Kraków: Wydawnictwo M.
- TENEKIDES G., 1960: *La condition international de la République de Chypre*. „Annuaire français de droit international”, Vol. 6.
- WARE K., 2002: *Kościół prawosławny*. Białystok: Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce.
- WYSOCKA D., 2005: *Autokefalia razy dwa*. „Przegląd Prawosławny” nr 7 (241). Dostępne w Internecie: http://www.przegladprawoslawny.pl/articles.php?id_n=928&id=8 [data dostępu: 10.03.2010].